

## ZDRAVSTVENI POMOĆNICI U SREDNJOVJEKOVNOM DUBROVNIKU

Duro ORLIĆ

SREDNJOVJEKOVNI BRIJAČKI MAJSTORI BAVILI SU SE, OD POČETKA XII vijeka, pored svog brijačkog zanata i zdravstvenim radom te kao hirurzi nižeg reda puštali krv, liječili rane, vadili zube, sjekli žuljeve, primjenjivali masažu i klistire. Zato se njihov zanat nazivao „ars barbaria et chirurgica“. Sposobniji brijači zalazili su i u oblast interne medicine i tako je nastala zdravstvena služba „sui generis“.

Dubrovnik je često oskudjevao u kvalificiranim liječnicima i školovanim hirurzima pa su „barberii chirurgici“ ponekad liječili ne samo Dubrovčane nego i velikaše u susjednim državama a i dubrovačka poslanstva pratili u tuđe zemlje.

Kad je dubrovačka vlada, po ugledu na Mletke, od 1377. godine počela sa izolacijom kužnih bolesnika onda su te bolesnike liječili majstori brijači, nadgledali ukopavanje mrtvih a često i sami podliježali bolesti. U garnizonima dubrovačke vojske oni su i brijali i liječili kako oficire tako i vojnike.

Brijači su, dakle, tada bili vojni i zubni liječnici, pomoćnici državnih liječnika i hirurga a u nuždi i njihovi zamjenici te sanitarni organi. Mnogi su od njih po školama i manastirima naučili čitati, pisati i talijanski jezik pa su bili postavljeni i u službe izvan saniteta.

### PREDSTAVNICI SREDNJOVJEKOVNE HIRURGIJE U DUBROVNIKU

Hipokratsko-galenska medicina srednjovjekovnih liječnika monaha potpuno je zanemarila hirurgiju. „Ecclesia abhorret sanguinem“ — rečeno je na crkvenom saboru u Tours-u 1162. godine.<sup>1</sup> Tako je hirurgija pala u ruke putujućih hirurga (argytae) i sajamskih šarlatana (circumforanei) među kojima je svakako bilo i sposobnih herniotoma, litotoma, bodača katarakte i dentifraga. Hirurgijom su se mahom bavili banjari (balneatores) i brijači, a kasnije samo brijači. Ta grana medicine bila je degradirana na zanat ali je i kao takva davala izvjesne praktične rezultate.

Hirurgija je dobila svoje mjesto u nauci i prestala biti zanatom istom kad se sticajem naročitih prilika podigla medicinska škola u benediktinskom manastiru u Salernu. U XIV vijeku i u Dubrovniku je bilo već više od dvadeset školovanih hirurga. Samo, njihova pojava nije ni ovdje ni u ostalom svijetu brijače hirurge učinila suvišnima. U njihovim je rukama i dalje ostala flebo-

tomija, vađenje zuba i liječenje rana, naročito po selima gdje nije bilo školovanih hirurga.

Svaki dubrovački brijač vršio je ove poslove i u njima poučavao svoje šegрте. Brijači su znali, za slučaj potrebe, i rane zašivati. O njima imamo vijesti i u najstarijim dubrovačkim dokumentima, tj. onima iz posljednjih decenija XIII vijeka, u seriji: Praecepta Rectoris, Diversa Cancelariae i Reformationes. Mnogo više ima podataka o njima u spisima za XIV vijek, kada se oni spominju i u notarskim knjigama i u testamentima. No tek o brijačima u XV vijeku postoji veliko izobilje podataka pa se može mnogo doznati o njihovom brojčanom stanju, hirurškom radu a po nešto i iz njihovog privatnog života. Ti se podaci nalaze u spisima triju vijeća, u serijama: Lamenta politica, Criminalia, Procurae Notariae, Vendita Cancelariae, Liberdotium, Debita, Pacta matrimonialia, Lamenta de criminale, Lamenta de intus i Lamenta de foris.

Analizirajući te vijesti vidimo da su brijači, baveći se hirurgijom, postigli viši društveni i materijalni položaj od ostalih zanatlija.

Dubrovački brijači hirurzi u XIII i XIV vijeku dolazili su iz Italije, a u XV vijeku su bezmalo svi bili domaći ljudi, našega roda, kako im uostalom i imena kazuju. Među njima je bilo i nekoliko nezakonitih sinova dubrovačkih plemića, kao Vlaho Gučetić, Luka Gučetić, Vlaho Sorkočević i Bernard Bobaljević. Njihovi su ih očevi pomagali i nijesu im branili da, iako vanbračna djeca, nose svoje plemićko ime.

\* \* \*

Sistematizacija brijačkog zanata je svakako starija od postojećih arhivskih dokumenata, ali u tom pogledu nije moglo biti velike razlike. Dokumenti govore o majstoru (magister) i momku (famulus), te kako su se famulom nazivali i šegрти i pomoćnici to među njima nije bilo stroge razlike. Rijetko se upotrebljavala riječ „puer“ za šegрта ili „laborator“ za pomoćnika. Na brijački zanat išlo se mahom u odraslijem dobu, tj. poslije navršene 14. godine (etas legitima); šegрти su sami potpisivali svoje ugovore o namještenju dok su ugovore maloljetnih (etas imperfecta) morali potpisati njihovi skrbnici. Tirocinij je najčešće trajao 5—7 godina ali ima slučajeva da je trajao i 10 godina. Naukovno vrijeme se skraćivalo ako se radilo o odraslim licima koja su htjela naučiti ovaj zanat, na primjer, na dvije i godinu dana, a u jednom slučaju čak i na 8 mjeseci. Majstorski ispit se nigdje ne spominje. Nije nađen nijedan ugovor između šegрта i majstora iz XIII, a iz XIV vijeka samo jedan i to iz 1374. godine. U njemu se Gojislav Radoslavić obavezuje da će „legaliter“ služiti 6 godina kod majstora „tonderario“ Marka, i pokoravati mu se u svemu, dok će ga ovaj zato držati kod sebe, hraniti, odjevati i poučavati u zanatu a na kraju tirocinija mu dati i potrebne instrumente za vršenje zanata.<sup>2</sup>

Ovom su ugovoru slični i oni iz XV vijeka, pa ćemo ovdje jedan citirati:

„Posljednjeg dana mjeseca novembra 1402

Radovac, govoreći da ne pozna oca, izjavljuje da stupa u službu i na rad Gojši brijaču koji je prisutan i prima ga da stoji s njim 9 godina. Radovac obećava da će majstoru Gojši dobro i vjerno služiti i slušati ga u svemu što je dopušteno i pošteno, da neće krasti ni kradljivcu ići na ruku nego će čuvati i spasavati majstorovu imovinu kao da je njegova vlastita, i da neće pomoći

ni pobjeći dok ne isteče rok ugovora. Gojša, pak, sa svoje strane, obećava da će Radovca držati u svojoj kući i za čitavo vrijeme hraniti, odjevati i učiti zanatu, a kad izađe ugovoreno vrijeme on će mu dati i potreban alat za brijački zanat.<sup>3</sup>

Iz ovog se ugovora vidi da su u Dubrovniku na zanat primana i vanbračna djeca, što inače u Evropi nije bio slučaj. Možda je i postupak prema šegrtima u Dubrovniku bio bolji nego drugdje, sudeći po ugovoru Radovana Bogdanovića sa majstorom Radišom Vukojevićem koji se obavezao da će s Radovanom postupati „humano po dubrovačkom običaju“ (humaniter ragusino more tractare). U nekim se ugovorima svršenim šegrtima obećava i nova roba, tj. „gonella, mantellus de panno raguseo, zupetum, calige et beretum“<sup>4</sup>; u jednom ugovoru su specificirani i instrumenti koji će im se po isteku roka naukovanja dati (forfices, rasores, baculum unum, 4 facoles et lanceta de sanasando et duo ferra pro cavando dentes)<sup>5</sup>. Poneki su ugovori predviđali i razne druge klauzule, na primjer, da famulus mora s majstorom putovati kad to majstoru bude volja.<sup>6</sup>

Ovakvih je ugovora sačuvano oko 120 a k tome oko dvadesetak ugovora između majstora brijača kao poslodavca i pomoćnika. Iz ovih posljednjih možemo u mnogo čemu upoznati radne odnose u tadanjem brijačkom zanatu. Na većem neke karakteristične podatke iz tih ugovora.

Godine 1404. radio je Živko Milanović, pomoćnik majstora Domincea, za stan, hranu i 20 perpera godišnje.<sup>7</sup> U 1445. godini, majstor Ivan Petrus je davao svom pomoćniku Miloradu Božidaroviću dvije trećine od ukupne zarade ostvarene Miloradovim radom, ali se ovaj morao obvezati da će samo kod njega raditi a ne kod kog drugog majstora sve dok ne bude otvorio svoju vlastitu radnju.<sup>8</sup>

Drugačiji je ugovor napravio isti majstor s pomoćnikom Jakovom Dobrašinićem, 1445. godine. Jakov se obavezao da će, dok bude u gradu, raditi samo sa Ivanom, a ovaj mu ima staviti na raspolaganje 4 rupca, 4 britve, par nožica i sve ostalo što je potrebno. Jakov će dobijati trećinu zarade a sve će primljene stvari paziti, čuvati i u redu vratiti. Kad majstor pođe van Dubrovnika da liječi narod, Jakov će ostati u dućanu i raditi, i neće ga smjeti zatvoriti. Ako bi to uradio, morao bi sâm da plati najam za dućan kao i trošak za vatru i vodu.<sup>9</sup>

Godine 1464. uzeo je majstor Vitko Priljković za pomoćnika Marina Mijlojkovića, s tim da radi s njim kako u butigi tako i van butige, i to ne samo danju nego i noću (...et etiam tempore nocturno vigilando et laborando horis debitis secundum quod laborabit ipse Vitthus).<sup>10</sup> Te godine je u Dubrovnik trebalo da dođe rimski papa kako bi odatle rukovodio krstaškom vojskom protiv Turaka. Vitko je zbog toga očekivao povećane prihode pa je i pomoćniku obećao da će mu povisiti platu koja je po ugovoru iznosila 80 perpera na godinu. Drugom pomoćniku, Paskoju Nikoliću, plaćao je Vitko u isto vrijeme pet i po perpera na mjesec<sup>11</sup>, dok je majstor Mihoč Radosaljić, koji je radio zajedno s bratom Frankom, plaćao svom pomoćniku Simu Vlahoviću 45 perpera na godinu.<sup>12</sup>

Posebnu pažnju zaslužuju ugovori o poučavanju u brijačkom zanatu. Prvi takav ugovor napravio je, 12. oktobra 1464, vlastelin Andrija Sorkočević sa majstorom Simom Koševićem u ime vojvode Vlatka Hercegovića. Simo se obavezao da će Vlatkova momka Radoja Miočevića naučiti brijanju, liječenju i va-

đenju krvi (ut adiscat ministerium dicti Simeonis in radendo et medicando et sanesando) za 45 dukata. Simo će izdržavati Radoja kao i ostale šegrt (sicut alios pueros). Sve što Radoje bude zasluživao, pripašće majstoru Simi. Na kraju učenja, Simo će dati Radoju nožice, britve, šalice, „unam scuolam“, četiri rupca i jednu lancetu za puštanje krvi. Sorkočević je Simu odmah predao 15 dukata kao dio ugovorene sume.<sup>13</sup>

Baza za egzistenciju brijača u Dubrovniku, kao i u cijeloj Evropi, bila je svakako u njihovu brijačkom radu, tj. brijanju i šišanju, ali su hirurģijom kao sporednim zanimanjem sticali ugled pa i izvjesne prihode, kako će se vidjeti iz nekih primjera. Nije bilo slućaja da bi koji dubrovaćki brijać napustio svoj zanat pa se potpuno odao samo hirurģiji.

Kako brijaćki tako se i hirurģski posao vršio u brijaćkim radnjama koje su obićno nazivali apotekama (apotheca) a ređe „statio“ ili „botega“. Ponekad je za hirurģski posao postojala i zasebna kamara u sastavu apoteke.<sup>14</sup> Apoteka je najviše bilo na Placi i oko crkve sv. Vlaha, u vlastelinskim kućama. Njihova oprema je bila veoma skupa pa bi se često morala udružiti i po dva i tri majstora da rade u jednoj apoteci kako bi lakše plaćali najam. Mnogi svršeni brijaći nijesu mogli plaćati tako skupe prostorije pa su služili kao pomoćnici kod imućnijih kolega.

Izgled jedne dubrovaćke srednjovjekovne brijaćke apoteke može se, prema podacima, prilićno vjerno rekonstruirati. Po zidovima je stajao na klincima izvješan zavojni materijal a po policama posude za masti koje su se upotrebljavale za lijećenje rana i prodavale bolesnicima. Moralo je da bude mjesta i za stolice i klupice pa i za mangale, jer je u radnji uvijek trebalo da bude vatre za grijanje vode i rućnika. Ogledala se uopće ne spominju. Glavni inventarski predmeti navedeni su na primjer, u jednom ugovoru, koji glasi:

„Dne 5 aprila 1497

Majstor Natalis Budisalić, dobrovoljno i po svojoj promisli, prodao je i predao svom rođaku Tomu Petrovu, brijaću, koji je ovdje prisutan, sve skupa i svaku pojedinu spravu koja se nalazi u apoteci i koje je isti Natalis držao do dana današnjega u kući vlastelina Frana Benešića, ispod kuće u kojoj stanuje Vito vezilac (recamator) na Placi u blizini dvora, i to: šalice, mangale, stolice ili klupe koje se nalaze u apoteci. Stranke su se sporazumjele da cijena bude 28 perpera, koje će Toma isplatiti Natalu kad uđe u apoteku i preuzme sprave koje su mu prodane. Šta više, Natal se odrekao u Tomovu korist i predao mu i ustupio najam za istu apoteku, stavljajući njega na svoje mjesto sa svima pravima i pripadnostima i dućnostima plaćanja najma u iznosu od 21 perper gospodaru Benešiću. Isto su se tako Natalis i Toma dogovorili i sporazumjeli, da sin Natalisa, po imenu Vincentije, ostane da boravi s Tomom u istoj apoteci za vrijeme od dvije godine uz plaću koju će mu davati Tomo na ovaj način: za prvu godinu nedjeljno, tj. svake subote po 10 groša, a spomenuti se Vincentije obavezuje da će prilježno i marljivo raditi kao dobar famulus i laborant sa svima aparatima koje će mu dati majstor Toma. U drugoj godini biće dućan majstor Toma da daje i plati Vincentu za njegov rad i službu, koju će kao famulus i garzon vršiti u toj apoteci, jedan perper svake subote a za hranu i odjeću će Vincentije trošiti od svojih novaca.“<sup>15</sup>

Instrumenti s kojima su se služili majstori u dubrovačkim brijačkim radnjama ne razlikuju se ni ukoliko od onih koji su se upotrebljavali u mletačkoj Dalmaciji a bili nabavljeni iz Mletaka. I u Zadru se na primjer, kao i u Dubrovniku, stalno spominju: „rota seu mola“, „bacile“, „rasores“, „forfices“, „lanceta pro extrahendo sanguinem“ i „ventusa“ (koja se u Dubrovniku zvala „cuppiza“).<sup>16</sup>

Radnje su često bile iznajmljivane skupa sa stanom, što se vidi iz više ugovora.

Dubrovački su brijači, kao i druge zanatlije, imali u XV vijeku svoje stručno udruženje pod imenom „Fraternitas barberiorum“. Ono je, kao i ostala slična društva, bilo osnovano na vjerskoj bazi pa inovjerci nijesu mogli biti njegovi članovi. Vlasti su ga potvrdile 18. oktobra 1452. godine.<sup>17</sup> Kasnije, 1467, skupština bratovštine naknadno je donijela odluku da članovi nedjeljno predaju gestaldu određeni prinos; da članovi imaju određena mjesta u crkvi sv. Vlaha; da famuli, poslije svršenog tirocinija, treba da plate jedan dukat bratovštini ako hoće da rade kao brijači; jedan dukat morao je, isto tako, da plati svaki onaj stranac koji bi htio u Dubrovniku da radi kao brijač više od mjesec dana; da svaki majstor mora praviti ugovore sa svojim famulima.

Brijačke radnje su, prema naredbi Malog vijeća od 1428. godine, morale nedjeljom da ostanu zatvorene. Ta je naredba obnovljena i 1441. godine, s dodatkom da brijači moraju svetkovati pored nedjelje i Gospojinu i sv. Vlaha i Svetih dvanaest apostola, ali da i u te dane mogu vršiti flebotomiju i druga liječenja, i pomagati bolesnicima (debeant se abstinere ab exercendo eorum ministerio excepto in flebotomando sanguinem et alias medicinas circa curas et subventiones infirmantium... liceat).<sup>18</sup>

Godine 1490. brijači su bili upozoreni da oko svojih radnji paze na čistoću jer će inače njihovi famuli biti kažnjeni bičevanjem.<sup>19</sup>

## O HIRURŠKOM RADU DUBROVAČKIH BRIJAČA

Izvjestan broj brijača hirurga bio je namješten u komunalnoj službi. Naravno, to su bili najvredniji i najsposobniji brijači. O njihovu hirurškom radu, kao i hirurškom radu ostalih brijača, imamo samo djelomične podatke.

Plaća brijača u komunalnoj službi iznosila je 25–60 perpera a dužnost im je bila da pruže pomoć onima koji to zatraže, bez naplate. Obično se radilo o puštanju krvi, koje je tada bilo isto tako uobičajeno kao danas na primjer, uzimanje raznih praškova. Glasovitim brijačima hirurzima davana je izuzetno velika plaća. Takav jedan čuveni brijač-hirurg živio je, pod kraj XV vijeka, u Mlecima, po imenu Bogoe, zvani Zanino (Bogoe dictus Zanino). Možda je on bio naš čovjek koji je u Mlecima stekao glas dobra hirurga. Veliko vijeće je, 1382. godine, ovlastilo Kneza i Malo vijeće da Zanina angažuju za komunalnu službu u Dubrovniku. Dvojici dubrovačkih plemića je uspješlo da ga nagovore da s njima napravi ugovor, koji glasi:

„Dne 23 aprila 1483

Magister Ivan izjavljuje, obećava i obavezuje se ser Martolinu Tudišiću i ser Jakovu Prodanelli-u, koji s njim ugovaraju i primaju ga u ime dubrovačke komune po ovlašćenju koje im je dalo Malo vijeće prema odluci Velikog

vijeća, da će doći u Dubrovnik i da će u Dubrovniku ostati čitavih pet godina i usluživati svakog ko to zaželi u svojoj brijačkoj vještini, pošto će za to dobiti potreban salon, i da će liječiti svakog u hirurgiji koga bude boljelo i to onako kako ga bog bude nadahnua (serviundo cuilibet volenti de dicta arte sua barbarie... et medento cuilibet dolenti in cirurgia pro ut deus ipsum inspiraverit) sa svojim vlastitim mastima, pošto su mu gospoda Jakov i Martol u ime dubrovačke komune obećali da će mu se isplaćivati svake godine 80 zlatnih dukata i da će mu tu platu doznačivati u ratama svaka četiri mjeseca; da će mu se na račun komune dati jedna kuća za stanovanje njegove porodice kao i jedna apoteka, te da će na komunalni trošak biti preseljeni on i njegova porodica kao i namještaj i brijačka sprema od Mletaka do Dubrovnika. Ako on ne bi došao u mjesec augustu, onda će ga vlada brisati iz spiska komunalnih namještenika.“<sup>20</sup>

Iako Bogoe tada nije došao u Dubrovnik, dubrovačka vlada je i dalje nastojala da ga na to nagovori. God. 1493. ponovo ga je imenovala, ovog puta s platom od 100 dukata, ali je imenovanje opet moralo biti poništeno. Mjesto Bogoa bio je imenovan brijač Marin iz Bara<sup>21</sup>, s običnom platom, a 1495. brijač Martin iz Napulja<sup>22</sup>, također s običnom plaćom od 30 perpera godišnje. Imenovanje komunalnih brijača vredilo je samo za godinu dana, baš kao i imenovanje liječnika i hirurga, ali bi brijač koji je ušao narodu u volju mogao biti ponovo imenovan pa dobiti i veću plaću.

No ove komunalne plaće nijesu bile jedini prihod komunalnih brijača hirurga. To se vidi iz jednog ugovora sklopljenog između brijača Domincea — koji je bio komunalni brijač sa 30 perpera prvobitne plaće a potom sa 50 perpera — i vikara manastira dubrovačkih franjevaca. Ugovor glasi:

„Dne 6 juna 1389

Domince brijač izjavljuje da se obavezao i dogovorio sa fra Ivanom, vikarom manastira Male braće, koji je prisutan i daje svoj pristanak pošto se dogovorio sa svima fratrima i uz odobrenje ser Andrije de Volzio, manastirskog prokuratora, i to da Domince za vrijeme od jedne godine brije sve fratre koji budu htjeli da se briju, počevši od prošlog maja i to zimi svakih 15 a ljeti svakih 10 dana, i da će, isto tako, po svojoj vještini liječiti sve fratre istog manastira i puštati im krv bez druge naplate (et etiam de arte sua medicare omnes fratres dicti son — venti et illos flotomare absque alia solutione), a za njegov trud mu je vikar obećao platiti 12 perpera koje mu je doznačio iz prihoda, a koje će tražiti i dobiti od najma manastirskog vrta.“<sup>23</sup>

O komunalnim brijačima u XIII i XIV vijeku nema puno podataka. Zna se samo da su oni i za vrijeme kuge, kad je svak ko je mogao bježao da se spase, ostajali u gradu i liječili preostali narod. Kad je na primjer, naišla strašna epidemija kuge 1348. godine, i počela harati najprije na Šipanu, vlada je tamo uputila liječnika i poslala ljekarije.<sup>24</sup> Nekoliko dana iza toga dodjeljena je pomoć od četiri perpera Marici, supruzi brijača koji je umro od kuge na Šipanu.<sup>25</sup> Po ovome bi se moglo zaključiti, da je taj liječnik, koji je bio upućen da liječi narod od kuge, bio u stvari brijač.

Gotovo isto tako ubitačna bila je i epidemija kuge u 1361. godini jer je, po nekim izvještajima, prepоловила dubrovačko stanovništvo. Tadanji komunalni brijač Petar se tom prilikom toliko istakao revnošću i požrtvovanošću da ga je

vlada nagradila novčanom nagradom od 30 perpera.<sup>26</sup> U slučaju potrebe, komunalni brijaići su bivali upućivani i izvan države. Tako je na primjer, brijaić Pavle iz Bara putovao 1390. godine u Bosnu da liječi dubrovačke poslanike.<sup>27</sup>

Popularnog brijaića Petra, koji je poslije svog posljednjeg imenovanja, 1390. godine<sup>28</sup>, ubrzo umro, naslijedio je domaći sin, brijaić Domince Juraković. Njegov otac Jurek bio je dubrovački kamenar. Domince je ostao komunalni brijaić od prvog imenovanja, 1390. godine,<sup>29</sup> sve do smrti, 1416. godine. Njemu je prilikom imenovanja naređeno da mora urediti lijepu i prostranu apoteku, i da u njoj ne smije držati nikakve robe za prodaju osim stvari koje su potrebne za brijaićki i hirurški posao. Po tome se može zaključiti da se u brijaićnicama trgovalo s raznom robom. Pored Domincea, u komunalnoj službi su tada bili majstor Martin, iz Napulja, i majstor Marin, iz Bara. Kako o njima nema više nigdje riječi, to je najvjerovatnije da su stradali prilikom kužne epidemije, početkom XV vijeka.

God. 1395. imenovan je za komunalnog brijaića još jedan domorodac, majstor Gojša Dragošić<sup>30</sup>, uz plaću od 30 perpera. I njemu je naređeno da otvori radnju i da čitavu godinu stoji u Dubrovniku baveći se svojim zanatom. Veliko vijeće je svake godine ponovo imenovalo ova dva brijaića i nije više, od početka XV vijeka, tražilo brijaiće po Italiji. Osim njih, u spisima iz 1398. godine spominje se i brijaić Vlaho, koji je načinio ugovor sa šegrtom Pijerom i obećao da će mu davati „cibum potum et indumentum et docere artem barbarie“. Nije poznato da li je i Vlaho bio komunalni brijaić.

Gojša je 1403. godine bio upućen u Ston, da liječi neke ranjenike od rana zadobijenih u boju. Vlada mu je za ovaj posao posebno plaćala po 6 groša (pola perpera) na dan.<sup>31</sup> Komunalni brijaić 1410. godine bio je i Vlaho Gučetić, vanbračni sin Markulina Gučetića, ali mu je vlada plaćala samo 10 perpera za najam kuće,<sup>32</sup> toliko isto mu je plaćala i 1416. godine, i to „pro arte barbariae pro uno anno“<sup>33</sup>. Godine 1413, komunalni brijaić je bio neki Vitko, s plaćom od 25 perpera.<sup>34</sup> Kako ni o njemu više nema spomena, vjerovatno da nije preživio strašnu epidemiju kuge, 1416, kao ni Domince ni Gojša...

Godine 1416. za komunalnog brijaića, osim Radiča, bio je imenovan i Ivan Ricius.<sup>35</sup> Radiču je u to vrijeme plaća bila povišena sa 20 na 25 perpera.<sup>36</sup> Od ovih komunalnih brijaića, poslije spomenute kuge, spominje se još jedino Ivan. Njemu su kasnije povećali plaću na 60 perpera, uz preporuku da nastavi da vrši svoju službu i svako drugo dobro (teneatur de sua arte servire etiam omne aliud bonum facere).<sup>37</sup> Pored njega, 1425, imenovan je za komunalnog brijaića „magistro Novach de Lustiza medico et barbario“, s plaćom od 30 perpera.<sup>38</sup>

Pored grada Dubrovnika, Ston je bio najvažniji grad u državi i zbog svog strateškog značaja jako utvrđen. U njemu je stalno bilo vojske a čim bi zaprijetila kakva opasnost, tamo su upućivane i čete iz samog Dubrovnika. Zato su se dubrovački građani redovno vježbali u rukovanju oružjem. Strjelište je bilo na Pločama. Najvažniji rod vojske po utvrđenim gradovima, u to doba, bili su balistari (praćkaši), koji su stražarili dan i noć.

Za zdravstvenu službu pri stonskim četama vlada je upućivala po jednog brijaića vojnika i brijaića balistara kako bi liječili svakog ko to zatraži. Do 1436. godine služio je tamo kao brijaić i balistar Krstić Miočević, a onda je mjesto njega za brijaića bio postavljen balistar Radivoj Radivojević.<sup>39</sup> On je imao plaću 10 perpera mjesečno, ali je od svog novca morao praviti masti potrebne

za liječenje. Radivoj je trebalo da pruži liječničku pomoć svakom ko zatraži (quod ipse Radivoj suis expensis unquenta facere debeat et teneatur ipse pis et personis requirientibus mederi). Radivoj je na tom položaju ostao sve do starosti; po dozvoli Malog vijeća, češće je posjećivao porodicu koju je bio ostavio u Dubrovniku. Godine 1474. njega je u toj službi naslijedio sin Grgur, kome je vlada naredila da mora pomagati i hraniti svoga starog oca (quod teneat adjuvare et nutrire dictum Radivoj eius patrem).<sup>40</sup>

Krstić se, međutim, vratio u Dubrovnik i opet otvorio svoju radnju a ponovo je stupio i u komunalnu službu. Kad je počela bjesniti strašna kuga 1456. godine, poslat je opet u Ston da kao vratar gradske kapije kontrolira one koji ulaze i izlaze.<sup>41</sup> Ostavši na službi u Stonu i kad je ta epidemija prošla, Krstić je podlegao kugi tek za vrijeme epidemije koja je vladala 1464. godine.

Kao vojni brijaić, početkom 1456, u Ston je bio upućen Nikola Vukašinić. Nikola je bio pismen i veoma inteligentan čovjek pa ga je vlada, 1458. godine, imenovala za kancelistu za slovenski jezik u stonskoj kancelariji. Na tom se položaju održao više decenija.<sup>42</sup>

U Dubrovniku se spominje i neki brijaić Marin, kome je vlada, 1444. godine, dala kuću za stanovanje. No on nije bio dužan da se bavi hirurģijom nego slikanjem na zavjesama, zastavama i dr. (cortinarum et vexillarum picturarum et aliarum diversarum rerum).<sup>43</sup>

Kužni bolesnici iz Dubrovnika bili su za vrijeme epidemije u 1456. godini izolirani na malom otoku Supetru, kod Cavtata. Za liječnika je bio određen brijaić Marin Radovinović. On je liječio puštanjem krvi i rezanjem zagnojenih bubona. Čim je epidemija jenjala bio je Marin pozvan u Dubrovnik da nastavi hirurģski posao pošto je baš tada umro dubrovački hirurģ Johannes. Marin je i u Dubrovniku imao istu platu kao i na Supetru, tj. 18 perpera mjesečno.<sup>44</sup>

Drugi komunalni brijaić u Dubrovniku bio je tada Ivan Rubinović, koji je za vrijeme epidemije bio vratar na jednoj od gradskih kapija radi kontrole prolaznika.<sup>45</sup> Dobijao je četiri groša dnevno, što znači 120 groša ili 10 perpera mjesečno. Službenici su, dakle, za vrijeme trajanja epidemije bili dobro plaćeni ali je Ivan bio obavezan, kao i ostali, da za to vrijeme ostane u gradu i da liječi sve kužne bolesnike vadeći im krv, vršeći im brijaićke usluge i njegujući ih (...et ulterius interveniente pesti teneatur sine olia provisione stare Regusii et omnes infectos curare tam in extrahendo sanguinem quam faciendo servititalia et alia quod requirit officio barbario).<sup>46</sup>

Kad je septembra 1466. u gradu proglašen prestanak kuge, koja je morila još od 15. marta 1464, Malo vijeće je uvažilo, dne 30. IX 1466, majstoru Ivanu Rubinoviću slijedeću molbu:

„Ivan Rubinović koji je, kao što je poznato Vašim Gospodstvima, vjerno i legalno služio toliko vremena Vašim Gospodstvima kako u vrijeme kad je kuga harala tako kad je nije bilo, ponovo se nudi da ostane u službi Vaših Gospodstava i moli da mu se dodijeli komunalna kuća koju je držao Nanko Đuričić, skupa s uredom i platom od 5 perpera mjesečno kako je imao i spomenuti Nanko. I on se obavezuje da će tu kuću držati u redu sa četiri namještene sobe u kojima će svaki gospodin moći da stanuje komotno i časno. Isti se Ivan obavezuje da služi kod ureda kacamorta kao što je činio i Nanko. Osim toga se obavezuje da će uvijek stojati u Dubrovniku kako za vrijeme kuge tako i kad je ne bude i služiti u svojoj vještini i puštanju krvi (servire della sua arte in salassare e far altri servitiali...) svakom ko bi se razbolio od

kuge ne tražeći ni od koga kakve nagrade, s tim da i u početku kuge ako bi bilo potrebno vadi krv i onima koji bi bili konfinirani bilo u gradu bilo izvan grada za samih 5 perpera mjesečno samo ako sam ne bi bio konfiniran.“

Što se tiče komunalne kuće koju Ivan spominje, radilo se o hotelu koji je otvorio, 1461. godine, izvjesni Gabril kao potreban za grad i čast istog grada (quod hospitium necessarium in civitate nostra per honorem ipsius civitatis). U ovom je hotelu bio i sanitetski ured.<sup>47</sup>

Kad se 1482. godine opet pojavila kuga, bolesnici su bili izolirani na Danče a zemaljski su providuri naredili da se kod bolesnika diskretno postave vratari-čuvari i jedan dobar brijač koji će bolesnicima puštati krv i liječiti ih, i nadgledati grobare. Vjerovatno je tada i majstor Ivan bio izoliran na Dančama pa je tamo i preminuo iste godine.<sup>48</sup>

Otkad je dubrovačka država, početkom XV vijeka, putem kupovine došla u posjed najprije istočnog a potom i zapadnog djela Konavlja, na tom djelu dubrovačke granice dolazilo je često do čarkanja te je vlada morala na prelazu prema Hercegovini, u utvrđenom Sokogradu, držati garnizon vojske. U Sokogradu se kao liječnik nalazio jedan brijač. U 1471. godini, na toj dužnosti je bio vojni liječnik Marin Tavlija. Prilikom jednog graničnog incidenta, na dubrovačkoj strani je bio priličan broj ranjenika, i Marin se tada pokazao kao dobar ranarnik. Vlada ga je nagradila sa 50 perpera, računajući od te sume 20 za masti i medicine, a 30 perpera za Marinov trud.<sup>49</sup>

Kad je 1882. godine u Dubrovniku umro Ivan Rubinić, Marin je postavljen na njegovo mjesto, dobio stan u hotelu i službu kod ureda kacamorta s plaćom od 45 perpera godišnje. Marin je bio obavezan, isto kao i pokojni Ivan, da u vrijeme kuge podvori svakog kom bi njegova pomoć zatrebala (cum hoc quod teneatur tempore pestis servire cuilibet egenti suo magisterio).<sup>50</sup> Na njegovo mjesto u Sokogradu bio je postavljen brijač Maroje Mihajlović, zvani Vergilio, ali je otpušten jer nije odgovarao za taj položaj. Taj je Maroje poslije bio utamničen jer je u Stonu teško ranio nekog Zornetića te mu je zaprećeno da će odgovarati za ubistvo ako Zornetić umre.<sup>51</sup>

U Sokograd je najprije bio postavljen brijač Petar Radinčić a poslije njega Grgur Ilić.<sup>52</sup> Napokon, vjerovatno na vlastitu molbu, ponovo je bio postavljen Marin Tavlija, koji je i sâm bio rodom Konavljjanin. On je zbog starosti bio oslobođen od stražarenja u tvrđavi.<sup>53</sup>

Za brijača soldata u Stonu imenovan je, 1495, Antonije Simković, uz uslov da i za vrijeme kuge ostane u službi i da bolesnicima vadi krv i čini sve potrebne usluge, kao i da pomaže pri ukopu mrtvacu ako bi bilo potrebno (cum hoc quod interveniente peste quod advertat deus dictus Antonius sit obligatus servire in salassando et alia servitia faciendo pestilentibus et de pluri in sepeliendo mortuos si opus erit).<sup>54</sup> U to vrijeme u Stonu je još živio i služio Nikola Vukašinović.

Po odlasku Marina Tavlije u Konavljje, u Dubrovniku je, kao komunalni brijač, ostao Marko Dobrašinić. Ovo se može zaključiti po tome što je kao pomoćnik liječnika Jerolima bio upućen, 1494. godine, u Foču, na poziv teško bolesnog Sulimbaše. Liječnik je tom prilikom, iako mu je pacijent umro, dobio lijep honorar ali pomoćniku nije ništa dao. Na Markovu tužbu, Malo vijeće je naredilo liječniku da mu isplati 140 aspri jer je iz Foče bilo javljeno da honorar spada i pomoćniku.<sup>55</sup>

Među komunalnim brijačima spominje se i brijač Milorad Božidarović, koji je vrlo savjesno vršio svoju dužnost te je narod rado tražio njegovu pomoć. Zato ga je Malo vijeće, svojom odlukom od 31. maja 1487, oslobodilo od noćna stražarenja jer su mnogi bolesnici i po noći tražili njegovu pomoć (attenta caritate quia multi indigeni habent de nocte)<sup>56</sup>. Milorad je u posljednjem deceniju XV vijeka radio kao turski ugovornik (hospes Turcarum): bio je upravnik hotela u kom su odsjedali Turci, pri dolasku u Dubrovnik<sup>57</sup>. Ništa nam bliže nije poznato o tom hotelu pa ne znamo, čak, ni gdje se nalazio. Možda je to bio nekakav han na Pločama. Milorad je imao svoju rodnu kuću u Konavljju i češće je tražio dozvolu da tamo pođe. Tada bi, kao svoje zamjenike, ostavljao nećake Jakova ili Nikolu Ruskovića. Umro je kao star čovjek, 1496. godine, a uprava nad turskim hotelom prešla je u ruke nekog Petra, krojača.<sup>58</sup>

Nema sumnje da su u borbi protiv epidemija kuge učestvovali i oni brijači koji nijesu bili komunalni (salariati communis), jer bi tada bilo na hiljade bolesnika. Isto tako, svi brijači koji su imali svoje radnje i svoje instrumente, masti, ljekarije i zavojni materijal, bili su spremni da u svakoj prilici, naročito kod nesrećnih slučajeva i ranjavanja, priteknu u pomoć. Ozlijeda je u tim surovim vremenima bilo jako mnogo a bile su zadavane tupim i ostrim oružjem.

U srednjovjekovnom Dubrovniku se proizvodilo raznovrsno oružje kako ofanzivno tako i defanzivno, i često se u spisima spominju majstori koji su ga pravili. U to doba svak je imao oružja, kako nam svjedoče nađeni inventari kuća. Od tupog oružja najviše se spominje buzdovan, tj. palica okovana gvožđem. Za odbranu su služili štit i oklop.<sup>59</sup>

Raznim oružjem zadavane su i različite vrste ranâ. Dubrovački fizici, hirurzi i brijači imali su dužnost da vlastima prijave svaki slučaj teže ozlijede za koji bi, zahvaljujući svojoj profesiji, doznali. Suci istražitelji pohodili bi ranjenika i pod zakletvom ga ispitivali ko ga je ranio i pod kakvim okolnostima, a liječnici, hirurzi i brijači davali bi svoje mišljenje ukoliko bi ozlijeda bila smrtonosna.

Ozlijede su se najčešće dešavale noću, kao posljedica tuča i napada, i po mračnim ulicama jer srednjovjekovni gradovi nijesu imali javnu rasvjetu. Naoružane građanske straže, pod vođstvom kapetana, krstarile su čitavu noć ulicama, ali su ipak krađe i nasilja bili veoma česti. Vlasti su strogo zabranjivale nošenje oštrog oružja (curtellum cum puncta), velikog noža (cortelassia) i buzdovana,<sup>60</sup> a kasnije je bilo zabranjeno nositi ma kakvo oružje. Krivci bi plaćali globu od dva perpera svaki put kad bi im oružje bilo nađeno danju, a pet perpera noću, i još bi morali odležati u tamnici mjesec dana dok bi im oružje bilo oduzeto. Polovicu globe dobijao bi prokazivač krivca.<sup>61</sup>

Iznijetićemo nekoliko slučajeva teškog ranjavanja u XV vijeku koje su liječili brijači a s kojima su se morali baviti i suci za kriminal i zavoditi ih u svoje zapisnike od kojih su mnogi sačuvani.

Dne 2. septembra 1462, brijač Simo Košević prijavio je sudu kako Vladika, žena Živka, rivijera, leži u krevetu teško ranjena. Suci istražitelji su je našli u krevetu i ona im je pod zakletvom priznala kako se prethodne večeri sporječkala sa svojim mužem Živkom. Živko je posegnuo da je bije kajišem na kojem su o zidu visile dvije sablje u koricama. Prilikom otimanja, jedna sablja je ispala iz korica i zabola se Vladiki u but; kako je izgubila mnogo krvi, morali su pozvati brijača. Suci su povjerovali ovom iskazu pa su obustavili istragu.<sup>62</sup>

Drugi se slučaj desio iste godine, u decembru. Sud je doznao da je Mihoč, momak vlastelina Bunića, bio tokom noći teško ranjen. Suci istražitelji su ga našli kako sedi u krevetu, zavijenih grudi i glave. On je, pošto je bio zaklet, ispričao da ga je ranio Živan, sin Jakše Bulošića, u briačnici majstora Mihoča Radosaljića. Najprije ga je gađao papučom i kad ga nije pogodio, udario ga je dva puta mačem, u glavu i u pleća. Svjedok, majstor Mihoč, rekao je kako je u kamari lečio Mihoča i jednog drugog mladića radi epidemije ili apostemate (de epidemia sive apostemate) kada je u apoteku upao Živan i počeo sipati uvrijede na račun Mihoča. Ovaj je u bjesu uzeo nožice i poleteo na Živana koji ga je dočekao s papučom pa kako ga nije pogodio, izvadio je mač. Majstor nije vidio da ga je Živan udario mačem jer se to desilo izvan apoteke, ali je Mihoču previo rane kad se ovaj kukajući vratio u apoteku. Slično je izjavio i Simko, pomoćnik majstora Mihoča, ne sluteći tada da će i sâm stradati od mača.<sup>63</sup>

Naime, dvije godine kasnije šetao je Simko poslije večere, u prvi mrak, sa dva prijatelja u blizini dvora. U to su iz jedne ulice izišla dva čovjeka pretećeg ponašanja i počeli da psuju njih trojicu. Simkovi prijatelji su zamakli u drugu ulicu a njega je jedan pridošlica zgrabio i počeo tući. Dok se Simko otimao pitajući zašto ga bije, napadač je izvukao bodež (papgorcha) i udario ga u grudi s takvom snagom da je bodež Simki izišao na leđa. Smrtno ranjen, Simko je bio prenesen u apoteku majstora Mihoča koji je pokušao da mu pomogne.

Suci su sutradan ujutru ispitali kapetana noćne straže koji je odmah po izvršenom zločinu ispitivao Simka. Ali, dok je još nastojao da od umirućeg Simka što dozna, kapetan je začuo veliku galamu pa je izišao vani. Saznao je da je toga časa viđen jedan čovjek kako prelazi preko Place sa isukanim krvavim mačem u ruci. Kapetan je uzalud pokušao da ga pronađe. Suci su potom pošli kod Simka koji je bio na izdisaju, ali su ipak uspjeli da dobiju njegov iskaz. Rekao je kako misli da je posredi neka osveta i da su njega, u stvari, zamjenili s nekim drugim. Napokon su ispitali i dva Simkova prijatelja, koji su izjavili da su u napadaču prepoznali vlastelina Simeona Restića. Za vrijeme preslušavanja javljeno je da je Simko izdahnuo.<sup>64</sup>

U aprilu 1496. godine, umro je postolar po imenu Marin. Njegov brat Nikola, također postolar, prijavio je sudu da mu je brat umro od rane koju mu je zadao mlađi sin vlastelina Lukarića. Prvi svjedok, postolar Nikola Arbanas, očevdac događaja, rekao je da je vidio kako je mladi Lukarić udario pokojnog Marina kamenom ispod oka te da je ovaj dolazio na posao sa zavojem oko glave. Poslije prenošenja nekog tereta Marinova rana se dala na zlo pa je od nje i umro, a prije smrti dobio je iskrivljeno lice.<sup>65</sup>

O liječenju pokojnog Marina preslušan je najprije hirurk koji je nekoliko dana ranije pregledao Marina i u njemu prepoznao čovjeka koji je već jedanput dolazio da traži mast za ranu. Prilikom posjete našao mu je na rani flaster od brašna i vode koji mu je bio stavio briač Milorad. Hirurk je naredio da se taj flaster skine pa je stavio drugi, od brašna i mlijeka. Na pitanje sudaca da li je smrt, po njegovu mišljenju, uslijedila kao posledica te rane, hirurk je odgovorio negativno.

Ispitan je bio još jedan svjedok, briač Nikola Radonjić, zvani Kladorubović. On je kazao kako se najprije ustručavao da se odazove pozivu pokojnikova brata Nikole da dođe i pogleda bolesnika, pošto mu je pokojni Marin jednom prilikom slabo platio za njegov trud. Ali kasnije, jedne noći, bio je prisiljen da

ode i da ga pregleda. Našao je da je rana infistulirana i da su mu usta iskrivljena. On je savjetovao da se odmah pozove državni hirurk, jer je ranu trebalo otvoriti kako se ne bi dala na zlo. Na ranu je bila stavljena „termaentina“ i „massai“ a na glavu jedan „Colombo“. Na pitanje suca, da li je ta rana bila uzrok Marinove smrti, Nikola je odgovorio da jeste i to zato što nije bila dobro liječena.

Zatim je bio ispitan i briač Milorad. On je rekao kako je prije dva-tri dana pokojni Marin bio kod njega. Sav se tresao i tužio na neizdržive bolove. Milorad mu je stavio jedan flaster na ranu i rekao da bi je trebalo otvoriti.

Naposljetku je bio ispitan i liječnik-fizik. Rekao je da je i on, dan prije Marinove smrti, pregledao pokojnika koga je već našao „in extremis laborantem“. On je konstatirao da mu je kost na licu slomljena te su mu se zato i usta iskrivila. Pošto rana nije bila liječena, došlo je do spasma i svi su znaci govorili da je kost slomljena pošto mu je i pjena pošla na usta. Ispitan je bio još i svećenik koji je pokojnika pričestio. On je rekao da je Marin pred smrt svima ukućanima izjavio da umire po božjoj volji a ne zbog rane te želi da njegov brat Nikola nikog ne okrivi za njegovu smrt.<sup>66</sup>

U to vrijeme vatreno oružje nije još bilo dovoljno usavršeno pa su uglavnom bili u upotrebi luk i strijela. Dubrovački su građani, inače, bili obavezni da se na strijelištu, na Pločama, vježbaju u bacanju strijele. Jednom prilikom, decembra 1477. godine, dok je briač Jakov Rusković skupljao izbačene strijele, Nikola Miloradović, nećak Vukca, zvanog „knez“, odapeo je luk i strijelom teško ranio Jakova u nogu.<sup>67</sup>

Prilikom jedne tuče u Gružu, 1488, bio je ranjen neki Martin Nikolić,<sup>68</sup> koga je liječio majstor Franko Radosaljić, brat spomenutog majstora Mihoča. Poslije Martinovog ozdravljenja došlo je do spora radi liječničkog honorara. Napokon su se dogovorili da spor predadu mirovnom sudu. Martin je za mirovnog suca izabrao Milorada Božidarovića a Franko Nikolu Radonjića, zvanog Kladorubović, obadvojica stari i poštovani briači.<sup>69</sup>

Dubrovački briači liječili su i kronične rane, o čemu nam svjedoči nekoliko sačuvanih ugovora koje bi u takvim slučajevima pravili s pacijentima. Dne 18. maja 1425. godine, Novak Branković, „tonsor et medicus“, napravio je s mesarom Matkom Brajanovićem ugovor da mu izliječi ranu na cjevanici (unam plagam quam ipse habet in tibia). Novak se obavezao da će izliječiti Matka za dva mjeseca a na ime honorara je tražio jednu Matkovu crnu beretu (unam biretum novum nigrum ipsius Matchi) i 18 groša u novcu.<sup>70</sup>

Dne 11. novembra obećao je Radivoj Rajanović, majstor briač, Nikoli Radahniću da će mu izliječiti momka Tomu od neke bolesti koja je u ugovoru nazvana „malum tegne“ i to u roku od 6 mjeseci, za četiri perpera. Ako Toma ne bi ozdravio za šest mjeseci, Radivoj će ga liječiti još šest mjeseci pa ako ni tada ne uspije, on će vratiti primljeni novac.<sup>71</sup>

Dne 28. januara 1445, Ivan Petrus, „in cirugia aptus“, napravio je ugovor sa Simkom Liješevićem da izliječi bolesnu nogu njegova sina dum Ivana te da će dum Ivan moći sasvim dobro da hoda i neće više imati ranu na nozi, s tim da mu Simko plati 10 dukata. Međutim, ovaj ugovor nije stupio na snagu; poništili su ga Knez i Malo vijeće uz obrazloženje da taj briač nije komunalni službenik te nema prava da sklapa ugovore s pacijentima.<sup>72</sup>

Osim briača, liječenjem su se bavili i nadriliječnici ali izgleda da nijesu bili mnogobrojni. Spominje se samo neka Vladna Dobrašinova, iz Župe, koja je,

6. novembra 1447. godine, napravila ugovor sa Vitalisom Isakom, Jevrejinom iz Bara, da će mu izliječiti sina Emanuela koji je bolovao od nogu. Vladna je Vitalisu prodala neke trave za četiri perpera, s pogodbom da joj, ako Emanuel od njih ozdravi, doplati još 12 perpera. Ako, pak, ne bi ozdravio, treba opet da dođe u Dubrovnik i Vladna će ga dva mjeseca liječiti u svojoj kući. Ukoliko ne uspije, neće joj Vitalis ništa platiti, ali ni ona njemu neće vratiti ona 4 perpera koje joj je dao za trave.<sup>73</sup>

Redovnici su također, sa svoje strane, u svrhu liječenja prodavali tzv. „breve“, tj. zamotuljke sa relikvijama svetaca. Jedna bilješka, bez datuma, koja — sudeći po sadržini — potiče iz srednjeg vijeka, kaže:

„Brevi otaca kapucina su veoma djelotvorni pošto u njima ima 300 trava a svaka je trava bila blagoslovljena. Poslije blagoslova bila je opet umočena u ulje u kom se nalazi 300 svetačkih relikvija i 48 vrsti svete zemlje iz Jerusalema sa blagoslovljenim svjećicama. Ovi brevi najsigurnije djeluju protiv čaranja, uroka i vještica. Najbolji se uspjeh postiže ako se brevi stave na leđa. Porodilja lako porodi kad joj se brev stavi na leđa, a brevi pomažu s božjom pomoći kod svih bolesti. Također ako mornari s njima za vrijeme oluje naprave znak krsta, vrijeme se odmah smiri i proljepša.“ (Dokumenti izvan kataloga Čurlice.)

#### IZ PRIVATNOG ŽIVOTA DUBROVAČKIH BRIJAČA

U dubrovačkim dokumentima ima dosta zapisa i o privatnom životu brijača. Tako o brijaču Marinu, koji je u Dubrovniku živio prije bezmalo sedam vjekova, znamo da je imao kćerku koja je, 4. novembra 1279. godine, zatražila od advokata Mihaila Kluna da joj iz kuće iseli nekog Petra.<sup>74</sup> Nešto se više zna o njegovim savremenikima, braći Luki i Donatu, brijačima, sinovima Sabacia, za koje se kaže da su bili dubrovački građani ali su u Splitu imali jednu kuću koju su poklonili nećaci Mariji, supruzi splitskog notara Franciska iz Ankone.<sup>75</sup> Imali su i sestru Stanu koja im je, 1282. godine, poslala na dar robinjicu Liubnu iz Bosne, neka sa njom rade što ih bude volja.<sup>76</sup> Donat je već imao jednog roba, po imenu Ostrahnu, koji mu je pobjegao; Donat je ovlastio advokata Teyfta da mu ga pronađe i vrati i da se, ako bude potrebno, obrati i na samog kneza.<sup>77</sup> Po ovom bi se moglo zaključiti, da su se braća Luka i Donat bavili, pored brijačkog zanata, i trgovinom robljem, koja je u to vrijeme cvijetala ne samo na Balkanu nego i u Italiji.

Pod kraj XIII vijeka živio je u Dubrovniku i neki brijač Pasqualis, koji je umro 1294. godine, kada je njegova kćerka Jakobina tražila preko suda neki posjed.<sup>78</sup> U kancelarijskim spisima iz 1300. godine, spominje se i brijač Zanino koji je izjavio da je uz ženu dobio 12 perpera miraza.<sup>79</sup>

U dokumentima iz 1312. godine, spominje se brijač Mihoč te se kaže da je bio rodom s Korčule, i da mu je žena Rosa donijela u miraz 40 perpera i još 3 para srebrnih i pozlaćenih ogrlica.<sup>80</sup> Mihoč se 40 godina kasnije pojavio u dubrovačkoj Notariji, tj. 26. avgusta 1363. godine, gdje je izjavio kako je Maroju Dobriću dao svoju kravu na ispašu uz pogodbu da mu Maroje naknadi štetu ako bi krava bila ukradena ili kako nastradala, a da Maroje sad neće da održi obećanje.<sup>81</sup>

U spisima iz 1303. godine, spominje se brijač Matko u vezi ogrlice koja je bila zaplijenjena njegovoj majci. Matko je umro 1326. godine, i ostavio sina kom je Malo vijeće odredilo skrbnika.<sup>82</sup>

Dne 20. septembra 1341. godine, prodao je brijač Manze svoju barku sa opremom Nikoleti, majstoru solane, za 20 perpera.<sup>83</sup> Ovaj Manze je mogao biti komunalni brijač i onaj liječnik koga je vlada poslala s ljekarijama na Šipan, i koji je tamo i umro s početka strašne epidemije kuge 1348. godine, a koja je pod imenom „crna smrt“ opustošila čitavu Evropu.

Najviše podataka imamo iz života glasovitog dubrovačkog brijača hirurga Petra iz Bolonje, koji je 1360. bio imenovan dubrovačkim komunalnim brijačem,<sup>84</sup> i u toj službi ostao sve do 1390. godine, da bi potom ubrzo i umro. Petar je bio oženjen Dubrovčankom Tihnom, s kojom nije imao djece. Uz Tihnu je Petar dobio u miraz dvije drvene kuće koje su se nalazile na Placi, u sesterciju crkve sv. Vlaha;<sup>85</sup> on je te kuće iznajmljivao za 12 perpera.<sup>86</sup> Petar je bio vrlo ugledan među građanima.

Kad je Petar zašao u godine, ugovorio je pismeno sa ženom Tihnom da onaj ko od njih dvoje prvi umre ostavi sve imanje preživlom bračnom drugu.<sup>87</sup>

Petar je preživio Tihnu za nekoliko godina, tako da je nasljedio sve što je imala, pa i miraz u iznosu od 150 perpera. Kad je uskoro i njemu došlo vrijeme smrti, ostavio je sve što je imao svojoj dvorkinji, a radnju sa svim instrumentima svom famulu.<sup>88</sup>

Iz života Petrovih savremenika, brijača Bomartina i Pavla, nije gotovo ništa poznato. Jedino je zabilježeno da je Pavle, kao i Petar, imao za ženu Dubrovčanku. Kad je dobio kćerku, uzeo je za dojilju neku Torlikvu i za dva mjeseca platio joj 7 perpera.<sup>89</sup>

Izgleda da je Dubrovnik posljednje dvije decenije XV vijeka oskudjevao u liječnicima. Možda su liječnici i hirurzi, iz straha od kuge, slabo marili za velike plaće koje su im bile nuđene. Zato je Veliko vijeće odlučilo da se zadovolji dobrim, glasovitim brijačem, pa je — 28. oktobra 1282. godine — ovlastilo Kneza i Malo vijeće da iz Mletaka pozovu već spomenutog Bogoe, zvanog Zanin.<sup>90</sup> Ali Zanin, iako je napravio ugovor, ipak nije došao. Vlada mu je, 1390. ponudila čak plaću od 100 dukata, ali je i to bilo uzalud.<sup>91</sup>

U to vrijeme se istakao mladi domorodac, brijač hirurg Dominice, koji je vjerovatno bio učenik majstora Petra. Vlada ga je, 1390. godine, imenovala komunalnim brijačem, sa 30 perpera plaće.<sup>92</sup> On se, 1393, oženio kćerkom jednog drvodelje, uz koju je dobio miraz od 100 perpera.<sup>93</sup> Dominice je za kratko vrijeme postao ugledan i imućan građanin. Početkom XV vijeka, on je već imao vlastitu kuću na Placi; 1402. godine dao je na njoj napraviti novi prozor, u svemu sličan prozorima na velikoj Carinarnici.<sup>94</sup>

Dominice je imao dva sina: starijeg, Jaketu, zadržao je u radnji, a mlađeg, Ora, poslao je na školovanje u Mletke, kod svog poznanika Lukše koji je bio sluga kod dubrovačkog trgovinskog predstavnika, vlastelina Gradića. Ali Luka je, mjesto da Ora šalje u školu da uči, slao dječaka da pomaže pri iskrnavanju i ukrcavanju dubrovačkih brodova. Mladiću to nije bilo pravo pa se jednom javno pobunio i rekao, u prisustvu nekih dubrovačkih mornara, da on nije došao u Mletke da radi u luci nego da uči školu. Tada ga je Lukša, u ljutini, zgrabio i tukao nogama i rukama gdje je god stigao.

Dominice, koji je za ovo doznao iz pisama svog sina i iz pričanja dubrovačkih mornara, naredio je Lukši da mu prvom lađom vrati sina kući. Čekao je neko vrijeme ali je mjesto sina dobio samo njegovu robu, dijete je bilo umrlo. Dominice je zaključio da je Lukša kriv za smrt njegova djeteta pa ga je tužio sudu. Dva

mornara, rodom s Kalamote, svjedočila su da su svojim očima gledali kako je Lukša zlostavljao pokojnog Ora.<sup>95</sup>

Domince je posljednji put bio potvrđen za komunalnog brijača 1415. godine,<sup>96</sup> a umro je za vrijeme kuge koja je vladala 1416. godine. U radnji ga je naslijedio sin Jaketa, koji se 1427. oženio Ljubisavom, kćerkom nekog Bogdana, i dobio miraz od 150 perpera.<sup>97</sup> Jaketa je tada, po običaju dubrovačkih majstora, pošao da vidi svijeta i da se usavrši u svom zanatu. Krenuo je sa svojom mladom ženom a za cilj putovanja izabrao je Mletke, grad koji je u to doba, pored Rima, Firence, Barcelone i Ganta, bio jedan od centara evropske trgovine i u kom su Dubrovčani oduvijek imali primjer za ugledanje. Jaketa se odmah zaposlio u jednog majstora, „al ponte delle palli“? Već poslije nekoliko dana razbolila mu se žena od kuge, koja je tada bjesnila u Mlecima, i ubrzo umrla. Potom se i on razbolio i, kako nije imao nikog ko bi ga njegovao, bio je prenesen u „nazaret“ gdje su smještali kužne bolesnike. U Dubrovnik je ubrzo stigao glas o njegovoj smrti.

Na pitanje dubrovačke vlade, mletački konzul je odmah poslao i službenu potvrdu o Jaketinoj sudbini. On je od liječnika u „nazaretu“ doznao i datum smrti, kao i to da Jaketa nije ostavio testamenta.<sup>98</sup> Međutim, Jaketa je testament napravio još prije polaska u Mletke. Iz testamenta se vidi da je Jaketa sačuvao očevinu, i kuće u gradu i vinograd u Višnjici koje je pokojni Domince bio ostavio svojoj ženi Luciji a posle njene smrti njihovoj djeci, pod uslovom da se za Lucijina života ne smije ništa ni prodati ni založiti.<sup>99</sup>

Godine 1395, kako je već rečeno, počeo je karijeru komunalnog brijača Gojša Dragišić.<sup>100</sup> On je bio rođen u Kotoru ali je zanat izučio u Dubrovniku, gdje je i ostao. I on je bio valjan brijač hirurg pa ga je vlada svake godine ponovo imenovala za komunalnog službenika. Sa svojim kolegom Domincem nije se dobro slagao, valjda iz profesionalne netrpeljivosti od koje pate svi Eskulapovi sljedbenici. Domince je jednom prilikom podnio i tužbu protiv kolege Gojše tvrdeći kako je ovaj naredio svom famulu Radovanu da istuče Dominceovog sinovca. Radovan je napao Dominceovog sinovca kod javne česme i batinom mu razbio glavu te ga je oblila krv.<sup>101</sup>

Majstor Gojša je napustio Dubrovnik 1413. godine i na poziv kotorskih vlastelina Tripka i Marina Buće pošao u Kotor za komunalnog brijača, sa plaćom od 500 dubrovačkih groša i stanom.<sup>102</sup> Poslije godinu dana vratio se Gojša opet u Dubrovnik ali je ubrzo preminuo. Testamentom je odredio da ga sahrane u kotorskoj katedrali sv. Tripuna, u porodičnoj grobnici. Od svog imetka ostavio je dve trećine ženi Jeluši, a jednu trećinu svome bratu. Ako bi Jeluša umrla — kuga je tada često harala — onda je njegov imetak trebalo razdijeliti ostalim rođacima. Brijačke instrumente naslijedili su njegovi sinovci, Gojinko i Marinko, koji su kod njega izučili brijački zanat.<sup>103</sup>

O životu ostalih brijača iz tog vremena imamo također po koji zanimljivi podatak. Tako na primjer, znamo da se 1421. godine brijač Radiša Vukojević, rodom iz Konavlja, oženio Katušom, kćerkom zlatara Radeta Pribilovića, i da mu je „po dubrovačkom običaju“ donijela miraz od 150 perpera.<sup>104</sup> On je svom zanatu izučio i brata Radoslava, i radio potom s njim u zajednici. Radoslav se, 1434. godine, oženio Živkom, kćerkom postolara Krepelja, i dobio 300 perpera na ime miraza. On je sa Živkom proživio dugi niz godina u skladnom braku iako djece nisu imali. O tom daje dokaza i spis koji je Radoslav sastavio u vri-

jeme kad je, 1464, strahovita kuga pomorila 78 osoba vlastelinskog roda, 31 duhovnika i oko 2.500 pučana. Spis je bio registriran u Notariji, i glasi:

„Radoslav Vukojević, koji djece nema, hoteci pokazati ljubav koju ima prema svojoj ženi Živani radi njene dobrote, po svojoj najboljoj volji i iz vlastitog poticaja, kao dar koji se ne može više nikako poreći niti zbog kakve nezahvalnosti ili uvrijede ili kajanja, niti ikakvog drugog razloga ili običaja, dao je, ustupio, prenio i poklonio svojoj spomenutoj suprugi Živani, koja pristaje i prima za sebe i svoje nasljednike, sva pokretna i nekretna dobra istog Radoslava i sadanja i buduća i u Dubrovniku i van Dubrovnika, gdje bila da bila, i sve novce i dugove istog Radoslava... sve to ostavlja Živki na raspolaganje i u životu i u smrti na mjesto sebe, da može raditi i raspolagati i u životu i u smrti bez ikakvog protivljenja spomenutog Radoslava.“<sup>105</sup>

Kao i braća Vukojevići iz Konavlja tako je i Herak Radivojević, Konavljani, bio jedan od najmućnijih i najuglednijih brijača svoga doba. Žena mu se zvala Maruša. Djece nije imao pa je svu svoju ljubav poklonio bližnjim i daljnim rođacima. Dubrovački brijač Radoje Radivojević bio mu je rođeni brat. Veoma je volio i pomagao i svoje nećake, Milorada Božidarovića i Ljubišu Bogunčića. Ljubiša se, 1458, vjerio sa kćerkom Radivoja Rajanovića, brijača iz Stona. U bračnom ugovoru, u kom Ljubisav obećava da će uzeti Margaretu, kćerku Rajanovića, i povesti kući da konsumira brak, izričito je naglasio da će to učiniti onda kad to bude htio i naredio njegov ujak, brijač Herak Radivojević. Radivoj je na to pristao i obećao 200 zlatnih dukata miraza, a posebno 300 perpera za robu i nakit — po dubrovačkom običaju.<sup>106</sup>

U mladosti, bavio se Radivoj ribolovom i imao svoju veliku barku koju je 1463. godine iznajmio sa cjelom opremom Stanaću Mišljenoviću i njegovu sinu za 30 perpera.<sup>107</sup> Ovim se sportom Herak bavio na Lopudu, gdje je imao svoj posjed. Na Lopudu je imao dobrog prijatelja, Pijera Vita Valkovića, koji je testamentom naredio svom nasljedniku, Bojčinu Račiću, da Heraku mora svake godine plaćati po jedan dukat, s njim živiti u prijateljstvu i uvijek mu, po želji, staviti na raspolaganje polovicu nasljeđene kuće, da Herak u nju može doći kao u svoju vlastitu.<sup>108</sup>

Herak je u gradu imao više kuća a u jednoj, u ulici Lučarici, držao je strance. God. 1453. u toj kući stanovali su neki nepoželjni stranci, vjerovatno špioni. Malo vijeće je naredilo Heraku da strancima da otkaz na 15 dana, s tim što ne smije reći da to čini po nalogu vlasti jer će u protivnom dospjeti u tamnicu.<sup>109</sup>

Herak je umro od kuge, 1464. godine, i ostavio testament koji je karakterističan za slične dokumente iz tog vremena pa ga ovdje donosimo u cjelini:

„Dne 9 aprila 1464 godine u Dubrovniku

Ja Herak, brijač, bolestan tijelom ali hvala Bogu čiste i zdrave pameti i razuma, prizivajući slavno ime Isusovo i slavne njegove majke djevice Marije, činim i određujem moju oporuku: prvo, ostavljam Sv. Mariji, crkvi katedrali, „pro decima et primicia“ 3 perpera, Sv. Francisku u Dubrovniku 10 perpera, Sv. Križu u Gružu 10 perpera, fratrima u Ombli 5 perpera, Sv. Domeniku 5 perpera, fratrima u Konavljima 10 perpera. Ostavljam 10 perpera za dva para gregorijanskih misa, pola fra Luki, prioru lokrumskog manastira, a drugu polovinu fra Mauru, lokrumskom monahu, i ostavljam za dušu Pijerka Vita Restića 40 perpera i hoću da se dadu onima koji bi se zakleli da im je Pijerko ostao dužan a ako se niko ne javi neka mu budu za dušu. Ostavljam i bratstvu popova



5 perpera. Ja se zavjetujem Sv. Mariji od Oreta, kamo nijesam išao dok sam bio živ pa hoću da na taj put pođe jedno lice poslije moje smrti i određujem za to 6 dukata.

Ostavljam kuću u Lučarici mojoj ženi Maruši za života i smrti, s tim da s tim da ostane obavezan da zauvijek daje Sv. Franu u Dubrovniku jedan star ulja za fratre. Tako isto ostavljam Ljubiši moje terene u Konavljima, pod imenom Mokri do, a ima oko 5 soldi zemlje s kućom i cisternom, s tim da na tim terenima i u kući mogu boraviti moja braća i sinovci za vrijeme smrtnosti i da ostanu tamo sve dok bude smrtnost trajala. Druga kuća koju imam u Garištu, hoću da ostane mojoj ženi Maruši, i hoću da bude njezina i slobodna i u životu i u smrti sa svima poboljšicama koje sam učinio.

Ostavljam kuću u Lučarici mojoj ženi Maruši za života i smrti, s tim da brijadž Nikola i dalje može stanovati u njoj, u dva gornja sprata, a poslije Marušine smrti da cijela kuća ostane njemu i njegovim nasljednicima.

Ostavljam sve moje zemlje i posjede na otoku Lopudu bratu Radoju i nećacima Miloradu i Ljubisavu, s tim da onaj koji ne bude imao nasljednika ostavi onom ko bude imao nasljednika. Ostavljam moje posjede na Pločama sa prihodima i sve što tamo meni pripada bratu Radoju i nećacima Miloradu i Ljubiši s tim da, ako jedan od njih umre bez nasljednika, sve ostane drugom. Napominjem da mi leprozni imaju da plaćaju za teren na kom su sagradili dom, kao najam za zemlju, po 18 perpera kroz 10 godina, ali hoću da im učinim milostinju te da plaćaju samo 8 perpera.

Moj teren na Planini, u Konavljju, ostavljam Ljubiši Borojeviću, a dug koji mi duguje nasljednik pok. Luke Gučetića mom bratu Radoju i nećacima Miloradu i Ljubiši, i da svake godine dok drže brijadžnicu u kući, u kojoj iznad radnje stanuje Maruša, plaćaju Maruši po 20 perpera na godinu. Za izvršitelje testamenta ostavljam Nikoju Lukića, Lovru i Bartola, notare, ženu Marušu i brata Radoja a mom duhovnom ocu Luki Kagoli ostavljam 5 perpera za misu u crkvi Sv. Đorđa.<sup>110</sup>

Herakov brat Radoje oženio se, 1443. godine, nekom Živanom koja mu je donijela u miraz jednu kuću u sesterciju sv. Vlaha. Kad je ona umrla, iste, 1443. godine, Radoje se ponovo oženio 1479. udovicom Radulom koja mu je donijela miraz od 100 perpera i privela djecu iz prvog braka.<sup>111</sup> Prije nego što se po drugi put oženio, on je zavolio i adoptirao za sina Radivoja Ostojića, negdašnjeg Miloradova šegrt, i oženio ga svojom rođakom.<sup>112</sup> Radivoj je putovao po svijetu da što zaradi i kad se, 1482, vratio, nije više bilo ni njegove žene ni poočima Radoja — umrli su od kuge. Preživjela Radojeva žena, Radula, nije mu htjela priznati ništa od svojine pokojnog Radoja pa ni ono što je donosio sa svojih putovanja, jer je Radoje testamentom učinio Radulu gospodaricom svega svog imanja.<sup>113</sup> Radivoj je na to pošao u Vrhbosnu, uzevši iz Dubrovnika sa sobom jednog šegrt, te je tamo postao veoma ugledan član dubrovačke kolonije koja je pod novim gospodarima vrlo dobro napredovala. Dubrovačka je vlada više puta imenovala Radivoja za svoga konzula, tj. civilnog suca koji je rješavao sporove koji bi nastali između kolonista.<sup>114</sup>

Nastojanjem braće Vukojevića i brijadž Heraka, njegova brata i njegovih nećaka, steklo se u Dubrovniku veoma mnogo brijadža rodom iz Konavljja te su sve Konavljane počeli u šali nazivati „bricanima“. Taj im je naziv ostao i do dana današnjeg.

O privatnim odnosima mnogih drugih brijadža možemo doznati po koji detalj iz ostalih arhivskih dokumenata, na primjer, o njihovim ženidbama i visini miraza koje su dobijali.

Neki su se brijadž bavili i trgovinom pa činili i krupne trgovačke poslove kao, na primjer, Vitko Pribinjić<sup>115</sup> i, naročito, Vitko Priljković. Ovaj posljednji je, 1470. godine, počeo da posuđuje od dubrovačkih vlastelina po koji dukat i da trguje.<sup>116</sup> Kad je posao dobro krenuo, ušao je u ortakluk s plemićima Frankom i Teodorom Prodanelijem koji su uložili 300 dukata u posao. Vitko se pismeno obavezao da će trgovati kako najbolje bude znao i polovinu od profita predavati spomenutim kompanjonima, ali i da će s njim po polovinu djeliti i gubitak ako bi ga bilo.<sup>117</sup> On je obično kupovao srebro u Srebrnici i donosio ga u Dubrovnik. Uz trgovanje, Vitko je češće posredovao i kod otkupa hrišćanskih robova iz turskih ruku.

U Dubrovniku je, 1493. godine, jedan brijadž — po imenu Petar, pok. Andrije sa Malte — registrirao da je „titulo venditionis“ Ovidiju iz Manfredonije dao jednu crnu robinju kojoj su na krštenju dali ime Gracia. Ona je bila rodom iz Afrike, iz plemena sa planina Barke, i imala je 17 godina. Petar je za nju dobio 17 dukata. Iako je dubrovačka vlada još 77 godina prije toga bila zabranila trgovinu robljem, vidimo da je ipak postojala mogućnost da se zadrži po jedan rob za lične potrebe.<sup>118</sup>

Nešto o životu brijadža Sime Koševića doznajemo iz njegova testament, tj. da je imao ženu Katarinu s kojom je imao i djece. Nasljedio ga je sin, 1466. godine, kad je Simo umro od kuge na Dančama, napisavši prije smrti, u konfinaciji, svojom rukom testament. Vlada se, naime, brinula da bolesnici, preko naročitih „deputata“, uzmognu iskazati u izolaciji svoju posljednju volju. Simo je ostavio sve što je imao ženi Katarini, pod uslovom da se ne preudaje i da mu lijepo pazi majku. Ali se Katarina već u 1466. preudala za Stanača Miokanovića.<sup>119</sup> Simin se sin Toma spominje u spisima iz 1483. godine, kao brijadž.

\* \* \*

Iako su brijadž u srednjem vijeku odigrali dosta važnu društvenu ulogu u životu staroga Dubrovnika, i njihov rad bio cjenjen i od vlade i od naroda, o njima se danas malo zna i malo piše. U klasičnom djelu o zdravstvu toga grada — „Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika“ od dr Riste Jeremića i dr Jorja Tadića<sup>120</sup> — tek su spomenuti. Otuda i naša želja da ovim osvrtom na arhivsku građu od svršetka krstaških ratova do otkrića Amerike, tj. čitav poznij srednji vijek, otrgnemo od zaborava te vrijedne dubrovačke građane zanatlije i zdravstvene radnike.

## IZVORI I LITERATURA

<sup>1</sup> Chevalier, Ziba Zeitschrift. — <sup>2</sup> Diversa Notariae, 9, 107. — <sup>3</sup> Diversa Cancelariae, 34, 187. — <sup>4</sup> Diversa Notariae, 62, 44. — <sup>5</sup> Ibidem, 48, 44. — <sup>6</sup> Ibid., 79, 95. — <sup>7</sup> Diversa Cancelariae, 35, 57. — <sup>8</sup> Diversa Notariae, 28, 205. — <sup>9</sup> Ibid., 28, 234. — <sup>10</sup> Ibid., 48, 16. — <sup>11</sup> Diversa Cancelariae, 72, 11. — <sup>12</sup> Ibid., 72, 26. — <sup>13</sup> Diversa Notariae, 48, 44. — <sup>14</sup> Lamenta de intus, 20, 47. — <sup>15</sup> Diversa Notariae, 77, 90. — <sup>16</sup> Teja A., Aspetti, Zara, 1942. — <sup>17</sup> Roller, Dubrovački zanati, Zagreb, 1951. — <sup>18</sup> Cons. Min., 9, 115. — <sup>19</sup> Ibid., 25, 167. — <sup>20</sup> Ibid., 25, 202. — <sup>21</sup> Reformationes, 30, 113. — <sup>22</sup> Ibid., 30, 116. — <sup>23</sup> Diversa Cancelariae, 39, 149. —

<sup>24</sup> Mon. Rag., II, 1. — <sup>25</sup> Ibid., 12. — <sup>26</sup> Jeremić R., Tadić J., Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, I, Beograd, 1939, 68. — <sup>27</sup> Dinić M., Odluke Vijeća, str. 287. — <sup>28</sup> Reformationes, 28, 135. — <sup>29</sup> Ibid., 28, 142. — <sup>30</sup> Ibid., 30, 130. — <sup>31</sup> Jeremić R., Tadić J., Prilozi . . . , II, str. 128. — <sup>32</sup> Reformationes, 32, 207. — <sup>33</sup> Ibid., 32, 343. — <sup>34</sup> Ibid., 34, 267. — <sup>35</sup> Cons. Majus, 1, 14. — <sup>36</sup> Diversa Cancelarie, 1, 45. — <sup>37</sup> Cons. Majus, 6, 58. — <sup>38</sup> Ibid., 3, 72. — <sup>39</sup> Cons. Min., 7, 25. — <sup>40</sup> Ibid., 19, 262. — <sup>41</sup> Ibid., 14, 86. — <sup>42</sup> Cons. Majus, 6, 204. — <sup>43</sup> Cons. Min., 14, 71. — <sup>44</sup> Cons. Rog., 15, 142. — <sup>45</sup> Ibid., 18, 272. — <sup>46</sup> Ibid., 19, 120. — <sup>47</sup> Ibid., 19, 120. — <sup>48</sup> Ibid., 24, 106. — <sup>49</sup> Cons. Min., 18, 124. — <sup>50</sup> Ibid., 22, 4. — <sup>51</sup> Ibid., 25, 216. — <sup>52</sup> Ibid., 26, 7. — <sup>53</sup> Ibid., 26, 29. — <sup>54</sup> Ibid., 26, 125. — <sup>55</sup> Ibid., 25, 127. — <sup>56</sup> Ibid., 25, 63. — <sup>57</sup> Ibid., 25, 28. — <sup>58</sup> Ibid., 26, 173. — <sup>59</sup> Skrivanić, Oružje, Beograd, 1957. — <sup>60</sup> Diversa Cancelariae, 61, 83. — <sup>61</sup> Cons. Min., 18. — <sup>62</sup> Diversa Cancelariae, 59. — <sup>63</sup> Lamenta de intus, 20, 47. — <sup>64</sup> Ibid., 21, 192. — <sup>65</sup> Ibid., 21, 192. — <sup>66</sup> Ibid., 38, 109. — <sup>67</sup> Ibid., 27, 270. — <sup>68</sup> Diversa Notariae, 68, 137. — <sup>69</sup> Ibid., 68, 137. — <sup>70</sup> Diversa Cancelariae, 44, 21. — <sup>71</sup> Ibid., 49, 171. — <sup>72</sup> Diversa Notariae, 28, 176. — <sup>73</sup> Diversa Cancelariae, 60, 256. — <sup>74</sup> Praecepta Rectoris, 1, 4. — <sup>75</sup> Diversa Cancelariae, 1, 120. — <sup>76</sup> Cremošnik G., Acta, str. 173. — <sup>77</sup> Diversa Cancelariae, 1, 144. — <sup>78</sup> Ibid., 3, 25. — <sup>79</sup> Praecepta Rectoris, 1, 49. — <sup>80</sup> Diversa Notariae, 1, 70. — <sup>81</sup> Ibid., 8, 17. — <sup>82</sup> Ibid., 2, 116. — <sup>83</sup> Diversa Cancelariae, 13, 36. — <sup>84</sup> Mon. Rag., III, 35. — <sup>85</sup> Diversa Cancelariae, 21, 24. — <sup>86</sup> Ibid., 23, 80. — <sup>87</sup> Ibid., 27, 17. — <sup>88</sup> Testam., 7, 204. — <sup>89</sup> Diversa Cancelariae, 23, 113. — <sup>90</sup> Prilozi, II, str. 128. — <sup>91</sup> Reformationes, 29, 33. — <sup>92</sup> Ibid., 28, 142. — <sup>93</sup> Liber dotium, 5, 43. — <sup>94</sup> Diversa Cancelariae, 34, 122. — <sup>95</sup> Lamenta de criminale, 2, 201. — <sup>96</sup> Cons. Majus, 1, 14. — <sup>97</sup> Liber dotium, 5, 43. — <sup>98</sup> Testam., 11. — <sup>99</sup> Ibid., 10. — <sup>100</sup> Reformationes, 30, 130. — <sup>101</sup> Lamenta de criminale, 2, 201. — <sup>102</sup> Diversa Cancelariae, 38, 304. — <sup>103</sup> Testam., 9, 216. — <sup>104</sup> Liber dotium, 5, 9. — <sup>105</sup> Ibid., 111. — <sup>106</sup> Pacta Matrimonialia, 2, 88. — <sup>107</sup> Diversa Notariae, 47, 30. — <sup>108</sup> Diversa Cancelariae, 65, 65. — <sup>109</sup> Ibid., 13, 160. — <sup>110</sup> Testam., 18, 84. — <sup>111</sup> Liber dotium, 8, 814. — <sup>112</sup> Diversa Notariae, 62, 86. — <sup>113</sup> Testam., 24, 39. — <sup>114</sup> Cons. Min., 24, 180. — <sup>115</sup> Debita Not., 39, 1. — <sup>116</sup> Ibid., 39, 141. — <sup>117</sup> Ibid., 40, 13. — <sup>118</sup> Liber dotium, 9, 52. — <sup>119</sup> Ibid., 8, 52. — <sup>120</sup> Jeremić R., Tadić J., Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, Beograd, 1939.

## LES ASSISTANTS MÉDICAUX À DUBROVNIK AU MOYEN AGE

Duro ORLIĆ

LORSQU'EN 1377 LE GOUVERNEMENT DE DUBROVNIK À L'EXEMPLE DE CELUI DE VENISE a commencé à isoler les malades pesteux, ceux-ci étaient soignés et surveillés par des maîtres-barbiers qui pratiquaient en même temps leur métier et celui de chirurgien dans les garnisons ragusaines.

Ils étaient en même temps des médecins militaires, des dentistes, les assistants des médecins et des chirurgiens de l'Etat. Au besoin, ils remplaçaient ceux-là et remplissaient même les fonctions des officiers du Service de santé.

L'auteur a divisé son étude en trois chapitres très détaillés: 1° aux représentants de la chirurgie du Moyen Age à Dubrovnik, 2° au travail chirurgical des barbiers ragusains et 3° à la vie privée des barbiers ragusain.

Au XIV<sup>e</sup> siècle il y avait à Dubrovnik plus de vingt chirurgiens diplômés, mais malgré cela, les barbiers-chirurgiens étaient recherchés et ils continuèrent le travail médical surtout dans les villages. A cette époque, ils avaient atteint un rang social assez important et ils étaient appréciés par le peuple et par le Gouvernement. L'auteur cite des documents intéressants du XIII<sup>e</sup>, XIV<sup>e</sup> et du XV<sup>e</sup> siècle, d'après lesquels il s'ensuit que les barbiers-chirurgiens venaient d'abord de l'Italie, tandis que plus tard ils étaient presque tous des gens du pays.

Ils avaient le statut de leur métier et dans leurs locaux avec les intérieurs bien arrangées, le travail était ordonné. Les maîtres-barbiers (magister) concluaient des contrats avec leurs apprentis (famulus) et au XV<sup>e</sup> siècle ils avaient leur association professionnelle (Fraternitas barberiorum).

## MEDICAL ASSISTANTS AT DUBROVNIK IN THE MIDDLE AGES

Duro ORLIĆ

WHEN THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC DUBROVNIK, THE SAME AS VENICE, organized the isolation of the pestilence patients, they were tended by barbers who simultaneously shaved and treated sick soldiers and officers of the garrison. Accordingly, they were military surgeons and dentists, assistants of the physicians and surgeons of the state and, in emergency, even their substitutes and public health officers.

The author has divided his work into three extensive parts: 1° The representatives of the medieval surgery. 2° The surgical work of the barbers. 3° The private life of the barbers.

In the XIV century there were more than 20 educated surgeons at Dubrovnik but their activity did not make the barber-surgeons superfluous. They continued to practise, mostly in the villages. They reached a fairly important social role and their work was appreciated by the government and by the people. The author quotes about this many documents from the XIII, XIV and XV century. The barber-surgeons came first from Italy but afterwards, in the XV century, most of them were natives. They had the statute of barbers and owned installed shops; the masters (magister) concluded contracts with their apprentices (famulus) and they all were united in their corporation (Fraternitas barberiorum).